

УДК 004+316.324.8:141.7+159.923.2

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.4.11>**Шмиголь Михайло Федорович**

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії, історії та політології
Одеського національного економічного університету
вул. Преображенська, 8, Одеса, Україна
ORCID ID: 0000-0003-1268-2582

Юшкевич Юлія Сергіївна

кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії, історії та політології
Одеського національного економічного університету
вул. Преображенська, 8, Одеса, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8295-0346

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК ГЛОБАЛЬНА ТЕНДЕНЦІЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Актуальність проблеми. Остання чверть ХХ століття і перші десятиліття ХХІ століття пройшли під знаком інформатизації всіх сфер суспільного життя, і сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву теза про те, що інформатизація є об'єктивною закономірністю розвитку людської цивілізації. Зрозуміло, прояви цієї закономірності настільки масштабні, що вони не мають якогось остаточного конкретного визначення, але з впевненістю можна стверджувати: інформатизація виводить в авангард розвитку історії ті держави і народи, менталітет, а не лише технологічне життя яких, найбільшою мірою налаштовані на універсальні ХХІ століття та на його потреби. **Метою статті** є соціально-філософське дослідження сутності та ролі інформатизації як глобальної тенденції сучасного соціального розвитку. **Методологічна основа дослідження** зумовлена поставленою метою і завданнями роботи та характеризується застосуванням теоретичних принципів діалектичного поєднання аналізу і синтезу, історичного та логічного підходів, порівняння та аналогії, а також гіпотетико-дедуктивного, компаративістського, структурно-функціонального та герменевтичного методів. **Результати дослідження.** Було зроблено висновок, що інформатизація являє собою процес, в межах якого нові комунікаційні технології використовуються як засіб сприяння соціально-економічному розвитку в міру того, як нація поступово набуває статусу інформаційного суспільства, що включає медіатизацію, комп'ютеризацію та інтелектуалізацію, має дуальну природу – є засобом підвищення продуктивності праці та важливою частиною соціального життя людини, що детермінує формування інформаційного світогляду та інформаційного мислення людини, сприяю набуттю особистістю нової ідентичності – інформаційної. Підкреслюється, що в інформаційну епоху актуалізується потреба не тільки оберігати духовно-моральні традиції, але і своєчасно відповідати на виклики часу, спрямовувати знання на вирішення проблем, які постали перед людством. Наголошується на тому, що ідеалізація будь-якого зі складників сучасної соціальної системи, зокрема освіти або засобів масової комунікації, є хибною, варто йти шляхом конвергенції – гармонійної взаємодії інституту освіти та новітніх засобів масової комунікації задля досягнення загальної мети – адекватної соціалізації особистості в умовах інформаційного суспільства.

Ключові слова: засоби масової комунікації, інформатизація, інформаційна економіка, інформаційне суспільство, інформаційні технології, освіта, соціокультурна трансформація.

Вступ. Остання чверть ХХ століття і перші десятиліття ХХІ століття пройшли під знаком інформатизації всіх сфер суспільного життя, і сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву теза про те, що інформатизація є об'єктивною закономірністю розвитку людської цивілізації. Зрозуміло, прояви цієї закономірності настільки масштабні, що вони не мають якогось остаточного

конкретного визначення, але з впевненістю можна стверджувати: інформатизація виводить в авангард розвитку історії ті держави і народи, менталітет, а не лише технологічне життя яких, найбільшою мірою налаштовані на універсалії XXI століття, на його потреби.

Відповідно перед науковцями, в першу чергу, гуманітаріями, постає завдання глибокого теоретичного аналізу всієї сукупності процесів інформатизації, ретельного дослідження філософських, політичних, економічних, соціокультурних та інших проблем і перспектив, властивих для суспільства, що йде шляхом інформатизації. При цьому виникає цілий ряд методологічних, онтологічних, світоглядних, антропологічних проблем пов'язаних з новою соціальною реальністю, що потребують більш системного і цілісного аналізу.

На нашу думку, у сучасному науковому дискурсі не знайшов достатньої реалізації соціально-філософський підхід до вивчення інформатизації, що виступає тим орієнтиром у безкрайньому лабіринті наявних дефініцій, який дозволяє бачити головне, найбільш суттєве у цьому феномені, має методологічне та системотворче призначення, що виводить науковий пошук на інший рівень.

Мета та завдання. Метою статті є соціально-філософське дослідження сутності та ролі інформатизації як глобальної тенденції сучасного соціального розвитку. Найголовнішими завданнями виступають: дефініційний аналіз концепту «інформатизація»; вивчення процесу інформатизації різних сфер життєдіяльності суспільства: духовної, економічної, соціальної та освітньої; виявлення детермінант та критеріїв глобальної трансформації соціокультурного простору в інформаційну епоху; вивчення глобальних проблем інформатизації сучасної системи освіти.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження зумовлена поставленою метою і завданнями роботи та характеризується застосуванням теоретичних принципів діалектичного поєднання аналізу і синтезу, історичного та логічного підходів, порівняння та аналогії, а також гіпотетико-дедуктивного, компаративістського, структурно-функціонального та герменевтичного методів.

Результати. Визначення концепту «інформатизація» істотно впливає на вибір підходу до дослідження реального стану та перспектив реалізації процесу інформатизації суспільства. У сучасному науковому дискурсі інформатизацію визначають, як процес, в межах якого нові комунікаційні технології використовуються як засіб сприяння соціально-економічному розвитку в міру того, як нація поступово набуває статусу інформаційного суспільства, де стратегія інформатизації являє собою альтернативу попереднім стратегіям розвитку комунікації [5]; як загальний термін, для позначення низки одночасних досягнень в науці, технологіях, промисловості та адміністрації, що мають далекосяжні соціальні та політичні наслідки, при цьому розвиток інформатизації пов'язується з рядом технологічних досягнень: мініатюризацією і падінням вартості електроніки; інтеграцією таких технологій, як телекомунікація і обчислення, та акцентується на безпрецедентному впливі цих змін на промисловість, управління, громадське і приватне життя [4].

Варто зазначити, що процес інформатизації містить в собі три взаємопов'язаних складники: медіатизацію, що передбачає вдосконалення засобів збору, зберігання і поширення інформації; комп'ютеризацію, яка спрямована на вдосконалення засобів пошуку та обробки інформації; інтелектуалізацію, як розвиток здатності сприйняття і генерації інформації, тобто збільшення інтелектуального потенціалу суспільства, в тому числі з використанням методів штучного інтелекту. Процес інформатизації має дуальну природу, він визначається як засіб підвищення продуктивності праці при умові застосування інформаційних технологій, використання яких обмежується, переважно, сферами виробництва і управління та як важлива частина життя людини, важлива не тільки для виробництва, але і для соціальної сфери [6, с. 5].

Розглядаючи процес інформатизації різних сфер життєдіяльності суспільства, слід зазначити, що фундаментальні зміни, що відбулися протягом XX і початку XXI століть як в суспільному житті у світі в цілому, так і зокрема в Україні, торкнулися не стільки технологій, скільки світогляду людини, проблеми її ідентифікації та духовного, соціального, економічного вимірів її існування.

Розвиток інформаційних і комунікаційних технологій у другій половині двадцятого століття певною мірою нагадує розвиток механіки в шістнадцятому та сімнадцятому століттях. В обох випадках конкретні технологічні розробки не тільки призводять до істотних змін в природничих і гуманітарних науках, але також значною мірою впливають на культуру в цілому та у підсумку призводять до фундаментальної зміни світогляду. Однак, в той час як механістичний світогляд характеризується постулатами аналізованості та закономірності, інформаційному світогляду притаманні синтезованість та програмованість. Отже, хоча інформаційний світогляд в деякому сенсі, зокрема, виходячи з його математичної орієнтації, можна сприймати як продовження механістичного світогляду, в той же час його слід розглядати як детермінанту докорінної зміни людського досвіду, оцінки реальності та співвіднесення з нею [7].

Інформатизація має чіткий зв'язок з економічним розвитком суспільства. Основа інформаційної економіки – знання чи інтелектуально-інформаційний ресурс. Знання мають незаперечні переваги в порівнянні з матеріальними ресурсами, що були основою попередніх етапів розвитку суспільства. Знання виступають одночасно вагомим фактором ефективності сучасного виробництва, при умові їх інноваційності, та результатом, продуктом економічної діяльності. Саме знання, що являє собою або сукупність зовнішньої, абстрагованої від конкретного інтелектуального виробника, інформації, або виступає в якості внутрішніх знань-вмін-навичок суб'єкта економічної діяльності, має духовно-культурну та матеріально-економічну цінність, виступаючи з одного боку формою соціального буття та самореалізації індивіда, а з іншого товаром, що є найбільш цінним на ринку постіндустріального суспільства [3, с. 128].

У сучасному науковому дискурсі набула поширення тенденція визначати соціальну інформатизацію як розвиток інформаційних і комунікативних процесів у суспільстві на основі новітньої комп'ютерної і телекомунікаційної техніки. Однак, інформатизацію суспільства слід трактувати як розвиток, якісне вдосконалення, корінне зміцнення сучасними інформаційно-технологічними засобами пізнавальних соціальних структур і процесів; інформатизація повинна становити єдине ціле з процесами соціальної інтелектуалізації, які істотно підвищують творчий потенціал особистості та її інформаційне середовище. Для успішної реалізації процесу інформатизації в суспільстві повинні бути певні соціальні передумови, що актуалізує необхідність аналізу реального і запланованого стану всіх сфер життя суспільства з точки зору їх готовності до сприйняття і розвитку інформатизації; врахування інформаційних особливостей різних соціальних груп, ступінь їх готовності до процесу інформатизації, а також соціальної структури в її співвідношенні з процесом інформатизації.

Соціокультурний простір нового типу суспільства інформаційної ери характеризується наявністю протилежних тенденцій, що символізують собою діалектичність сучасного етапу розвитку світової цивілізації. Такими бінарними опозиціями виступають соціальна рівність, що посилюється внаслідок відкритості інформації як основного ресурсу інформаційного суспільства, та цифрова нерівність, що формується внаслідок ускладнення доступу до знання; зменшення взаємозв'язків в суспільстві, що спирається на мережевий принцип, та виникнення станового за своєю соціальною структурою суспільства, в якому соціальний ліфтинг виявляється надзвичайно складним. Крім того, відбувається міфологізація суспільної свідомості, що знаходить вираз через розквіт величезної кількості містичних течій та нетрадиційних духовних практик, при тому на тлі граничної раціоналізації світогляду сучасної людини. Сама культура, з одного боку, прагне інновацій, а з іншого, тяжіє до збереження традиційних цінностей [1, с. 153].

«Світ у пошуках самого себе», на думку італійського науковця Маріо Морчелліні, може бути доречною метафорою для опису сьогодення, що характеризується тріумфом невизначеностей, безпрецедентним накопиченням джерел невпевненості, страху і нестачі довіри, а простір застосування інформаційно-комунікаційних технологій можна порівняти з «Нічийною Землею» де формуються нові ідентичності та ролі, виникає відчуття приналежності до чогось більшого і створюються нові соціальні зв'язки, але в той же час виникають ризики і небезпеки [8, с. 47, 63].

Соціокультурна трансформація, що відбувається внаслідок розвитку інформаційного суспільства, обумовлює модифікацію змісту та взаємозв'язків стрижневих елементів сучасної соціальної системи: соціальних суб'єктів, інститутів та засобів масової комунікації.

Метаморфози, що відбуваються на рівні окремого суб'єкту мають три виміри. Насамперед ці перетворення пов'язані зі сферою самості, де має місце конструювання або перевизначення ідентичності соціального суб'єкту за допомогою стимулювання саморефлексії. Крім того, це стосується соціальних взаємовідносин, в межах яких індивід за допомогою комунікації намагається одночасно проявити себе по відношенню до інших та знайти життєві орієнтири, зрозуміти сенс власного існування. Нарешті, комунікація, що збільшує взаємодію між людьми та допомагає стримано реагувати на кризові стани, впливає на дії суб'єкта [8, с. 46].

Необхідно наголосити, що соціокультурна трансформація сучасного суспільства не є перетворенням певного сектору або соціальної підсистеми, а стосується всіх тих інститутів – релігії, сім'ї, системи освіти – що в минулому виступали гарантами стабільності, рівноваги та соціальної впевненості. у цьому контексті, можна говорити про видозмінювання тих процесів, що пов'язані з відтворенням суспільних цінностей, колективних орієнтацій і, отже, трансформацію тієї культурної навігації особистості, що виступає основою соціальної дії – кризи соціалізації. Тому слабке залучення індивіда до традиційної соціальної системи та формування відчуття втрати рівноваги змушує людину шукати альтернативи, однією з яких в сучасному світі виступають засоби масової комунікації.

Так, з погляду Маріо Морчелліні, комунікація не тільки допомагає долати кризу, обумовлену ослабленням соціальної системи, девальвацією традиційних цінностей та зростанням індивідуалізму, а й фактично виконує функцію заміни соціалізації. Тобто засоби масової комунікації компенсують занепад усіх тих інститутів, що в минулому детермінували дії кожного соціального суб'єкту в суспільстві. Зважаючи на це, «криза» набуває іншого значення, вона вже не розглядається як щось «регресивне», а навпаки символізує «примноження та зростання». Зокрема, засоби масової комунікації стимулюють розвиток трьох рівнів соціального суб'єкта, про які йшлося вище: самості, відфільтрованої у віртуальному вимірі засобів масової комунікації; взаємовідносин, опосередкованих технологіями, що спонукають людину сформулювати нове бачення світу і новий стиль життя; дії, що знаходить прояв в символічних сценаріях ідентифікації та репрезентації в межах соціальних взаємовідносин [8, с. 47].

Проте варто пам'ятати, що транслятором найважливіших та історично сталих норм і цінностей буття виступає освіта. Будучи простором творчого освоєння нової інформації, формування нових здібностей та набуття практичного досвіду, вона являє собою реальність, в якій народжуються нові цінності, що зумовлюють формування ціннісних орієнтацій всього суспільства. Освіта виступає найважливішим соціальним інститутом, що реалізує цінності, норми, ідеали, відтворює національно-культурний світ. Вона здатна розв'язувати завдання розвитку духовного світу особистості, її вищих цінностей. Одним із головних завдань освіти є відповідальність за духовну спадкоємність поколінь, освоєння новою генерацією стійких конструктів духовності, зокрема – морально-етичних цінностей [2, с. 277].

Однак сьогодні сама освіта відчуває на собі наслідки ослаблення соціальної системи та перебуває в стані кризи. У контексті соціокультурної трансформації, що відбувається внаслідок розвитку інформаційного суспільства, система освіти стикається з дилемою: з одного боку, вона повинна сприяти збереженню та передачі культурної спадщини, що пройшла перевірку часом та традиційно сприймається як «знання», з іншого, вона може ризикнути адаптуватися до інновацій та змін, які її оточують, приймаючи на себе відповідальність за фільтрацію нових культурних цінностей і знань.

Загалом, освітню інформатизацію можна визначити, як тенденцію до використання сучасних інформаційних технологій в сфері освіти, таких як комп'ютери, мультимедійні та мережеві технології, що обумовлено необхідністю оновлення освітньої концепції, реформи змісту освіти, методів і способів навчання, задля підвищення якості освіти на шляху до створення

нової освітньої системи, яка відповідає потребам суспільного розвитку. Розглядаючи інформатизацію освіти, слід акцентувати на декількох аспектах: з технологічної точки зору, пріоритетним є використання цифрового та високоінтелектуального обладнання для збереження інформації, наявність єдиної мережі поширення інформації та мультимедіазація всього освітнього простору; з точки зору змісту освіти, бажаним стає застосування різноманітних глобальних освітніх ресурсів, набуття освітнім процесом якості інтерактивного та персоналізованого, злиття освітнього середовища з віртуальним, досягнення збалансованості колективних та індивідуальних (самостійних) форм навчання, реалізація прозорості (публічної) та автоматичної системи організації та управління навчальним закладом [9].

Висновки. Інформатизація являє собою процес, в межах якого нові комунікаційні технології використовуються як засіб сприяння соціально-економічному розвитку в міру того, як нація поступово набуває статусу інформаційного суспільства, що включає медіатизацію, комп'ютеризацію та інтелектуалізацію, має дуальну природу – є засобом підвищення продуктивності праці та важливою частиною соціального життя людини, що детермінує формування інформаційного світогляду та інформаційного мислення людини, сприяє набуттю особистістю нової ідентичності – інформаційної.

Соціальна реальність змінюється сьогодні набагато швидше, ніж в попередні часи: формуються нові ціннісні установки, перманентно оновлюється технологічний вигляд культури і пов'язані з інформаційним середовищем потреби людей. Тому в інформаційну епоху актуалізується потреба не тільки оберігати духовно-моральні традиції, але і своєчасно відповідати на виклики часу, спрямовувати знання на вирішення проблем, які постали перед людством. В умовах цифрової культури саме освіта здатна не тільки зберегти накопичений досвід різних інтелектуальних традицій, а й продовжити рух вперед, збагатити світ новими ідеями, цінностями, підходами у вирішенні соціально значущих питань.

Але ідеалізація будь-якого зі складників сучасної соціальної системи, зокрема освіти або засобів масової комунікації є хибною. З одного боку, технічний прогрес не є достатньою умовою набуття культурного сенсу та якісного змісту засобами масової комунікації, з іншого, завдяки новим технологіям освіта може отримати культурний імпульс та виступити в якості інтелектуального середовища, в межах якого і за допомогою якого можна інтерпретувати сучасні зміни. Тому варто йти шляхом конвергенції – гармонійної взаємодії інституту освіти та новітніх засобів масової комунікації задля досягнення загальної мети – адекватної соціалізації особистості в умовах інформаційного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костина А.В. Информатизация и тенденции развития общества XXI века. *Знание. Понимание. Умение*. 2018. № 1. С. 143-156.
2. Юшкевич Ю.С. Освіта як найважливіша ланка реалізації морально-етичних цінностей: український контекст. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 103 (12). С. 277-280.
3. Юшкевич Ю.С. Трансформація змісту феномену економічна культура в умовах глобалізації. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 133 (6). С. 126-129.
4. Dieter G. Altenpohl. Informatization of industry and society: the third industrial revolution. *International Journal of Technology Management*. 1986. 1:3-4. P. 327-340.
5. Everett M. Rogers. Informatization, globalization, and privatization in the new Millenium. *Asian Journal of Communication*. 2000. 10:2. P. 71-92.
6. Goncharov V.N. Information in the context of development of information society: social and philosophical analysis. *Informatization of society: socio-economic, socio-cultural and international aspects: materials of the IX international scientific conference on January 15–16, 2019*. Prague : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ», 2019. P. 5-8.
7. Jos De Mul. The informatization of the worldview. *Information, Communication & Society*. 1999. 2:1. P. 69-94.
8. Morcellini M. Digital Media and Socialization. *Digital literacy: tools and methodologies for information society*. Hershey-New York: IGI Publishing, 2008. P. 45-66.

9. Shujuan Wu, Tan Na. Education informatization and university teaching reform. *International Conference on Education Technology and Information System (ICETIS 2013)*. URL: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/icetis-13/7986>.

REFERENCES

1. Kostyna, A.V. (2018). Ynformatyzatsiia y tendentsyy razvytyia obshchestva XXI veka [Informatization and trends in the development of society in the XXI century]. *Znanye. Ponymanye. Umenye*, №1, 143-156 [in Ukrainian].
2. Yushkevych, Yu.S. (2015). Osvita yak naivazhlyvisha lanka realizatsii moralno-etychnykh tsinnosti: ukrainskyi kontekst [Education as the most important link in the implementation of moral and ethical values: ukrainian context]. *Hileia: naukovyi visnyk*, Vyp. 103 (12), 277-280 [in Ukrainian].
3. Yushkevich, Yu.S. (2018). Transformation to the phenomenon of economic culture in the minds of globalization [Transformation of the content of the phenomenon economic culture in the context of globalization]. *Gilea: scientific newsletter*, Vip. 133 (6), 126-129 [in Ukrainian].
4. Dieter, G. Altenpohl. (1986). Informatization of industry and society: the third industrial revolution. *International Journal of Technology Management*, 1:3-4, 327-340 [in English].
5. Everett, M. Rogers. (2000). Informatization, globalization, and privatization in the new Millenium. *Asian Journal of Communication*, 10:2, 71-92 [in English].
6. Goncharov, V. N. (2019). Information in the context of development of information society: social and philosophical analysis. *Informatization of society: socio-economic, socio-cultural and international aspects: materials of the IX international scientific conference on January 15–16*. Prague: Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ». P. 5-8 [in English].
7. Jos, De Mul. (1999). The informatization of the worldview. *Information, Communication & Society*, 2:1, 69-94 [in English].
8. Morcellini, M. (2008) Digital Media and Socialization. *Digital literacy: tools and methodologies for information society*. Hershey-New York: IGI Publishing. P. 45-66 [in English].
9. Shujuan Wu, Tan Na. Education informatization and university teaching reform. *International Conference on Education Technology and Information System (ICETIS 2013)*. URL: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/icetis-13/7986>.

Shmyhol Mykhailo Fedorovych

PhD in Philosophy, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy, History and Political Science
Odesa National University of Economics
8 Preobrazhenskaya str., Odesa, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-1268-2582

Yushkevych Yuliia Serhiivna

PhD in Philosophy,
Senior Lecturer at the Department of Philosophy, History and Political Science
Odesa National University of Economics
8 Preobrazhenskaya str., Odesa, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-8295-0346

INFORMATION AS A GLOBAL TREND OF THE MODERN INFORMATION SOCIETY: SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The relevance of the problem. *The last quarter of the XX century and the first decades of the XXI century passed under the sign of informatization of all spheres of public life, and today no one doubts the thesis that informatization is an objective law of the development of human civilization. Of course, the manifestations of this pattern are so large-scale that they do not have any final concrete definition, but one thing is beyond doubt: informatization brings to the forefront of the development of history those states and peoples, mentality, and not only the technological life of which is most tuned in to universals XXI century and its needs. The purpose of the article is a socio-philosophical*

*study of the essence and role of informatization as a global trend of modern social development. **The methodological basis** of the study is determined by the set goal and objectives of the work and is characterized by the application of theoretical principles of the dialectical combination of analysis and synthesis, historical and logical approaches, comparison and analogy, as well as hypothetical-deductive, comparative, structural-functional and hermeneutic methods. **Research results.** It was concluded that informatization is a process in which new communication technologies are used as a means of promoting socio-economic development as a nation gradually acquires the status of an information society, including mediatization, computerization and intellectualization, has a dual nature – is a means of increasing labor productivity and an important part of a person's social life, determines the formation of an informational worldview and informational thinking of a person, contributing to the acquisition of a new identity by a person – informational. It is emphasized that in the information age, the need is actualized not only to protect spiritual and moral traditions, but also to respond in a timely manner to the challenges of the time, to direct knowledge to solve the problems facing humanity. It is emphasized that the idealization of any of the components of the modern social system, in particular education or mass communication media, is erroneous, one should follow the path of convergence – harmonious interaction between the institution of education and the latest media to achieve a common goal – adequate socialization of the individual in the information society.*

Key words: mass media, informatization, information economy, information society, information technology, education, socio-cultural transformation.